

1830: van de Belgische protonatie naar de natiestaat

DEEL 2

DE TERMINALE CRISIS VAN HET VERENIGD KONINKRIJK: 1829-1830

Daags nadat hij de Staten-Generaal naar huis gestuurd had die de tienjaarlijkse begroting had verworpen, benoemde koning Willem I op 21 mei 1829 de Prins van Oranje tot voorzitter van de ministerraad en vice-president van de Raad van State. Zo maakte hij duidelijk dat hij geen ministeriële verantwoordelijkheid zou toestaan, dat kritiek op het bestel of op de regeringsdaden een aanval op de dynastie was. Maar in de verkiezingen voor de Provinciale Staten en daarna voor de Tweede Kamer, haalde in het Zuiden de oppositie een overwinning, en de Provinciale Staten schakelden er zich in de grievenbeweging in. In verschillende Belgische steden waren er trouwens in april "*grondwettelijke verenigingen*" gesticht om de verkiezingen te beïnvloeden voor een krachtiger oppositie. In het Noorden daarentegen kon de regeringsdrukking, via de provinciegouverneurs en griffiers, de positie van de ministeriële bevestigen of nog versterken.⁴⁶

Op 20 juni 1829 werd bij Koninklijk Besluit de studie aan het Filosofisch College voor priester-kandidaten facultatief verklaard; dat was een ernstige toewijding aan de klerikale opinie. Maar een tweede besluit van dezelfde dag voerde een rijksexamen in voor kandidaten die niet aan het College gestudeerd hadden. Niet alleen de klerikale oppositiepers, ook de leidende clerus verzette zich tegen dat tweede besluit. De aangeduide bisschop voor Luik, de Hollander Cornelis Van Bommel, voerde tegenover de internuntius aan dat aanvaarding van het besluit zou meebrengen dat ze "*de algemene waardering van de natie*" zouden verliezen, en aangezien zouden worden als "*verraders van het vaderland*".⁴⁷ Van Bommel, in

46. J. van Zanten, *Schielijk [...]*, pp. 270-274.

47. Ch. Terlinden, *Guillaume Ier [...]*, II, p. 264; op 5 juli rapporteerde de internuntius dat het doel van de unie der opposities was de meest liberale instellingen te bekomen en de val van minister van Maanen; p. 375 (2). De secretaris van het bisdom Gent, de latere bisschop van Brugge F.R. Boussen, had op 3 april 1829 aan de Heilige Stoel gevraagd om niets meer toe te geven aan "*een regering waartegen de natie massaal in verzet komt*". Op 10 juli meldde hij dat de regering nu de natie niet meer kon verdelen in twee partijen, en dat het in de vrijmetselarij tot een scheuring was gekomen doordat de unieliberalen zich afscheidten van de *maçons* waarvan prins Frederik de Grootmeester was; pp. 380-383.

overleg met de Mechelse kerkleiding, vuurde de oppositie ook in pamfletten aan. Dat de Hollandse katholieken aangesloten bleven bij het Belgische oppositieblok, terwijl de helft van de Noordelijke kamerleden de begroting had verworpen, hield het regime in een aanhoudende crisis. In de eerste helft van augustus achtte de internuntius een gewelddadige uitbarsting zo waarschijnlijk, dat hij het Vaticaan voorstelde dat hij het land zou verlaten, om niet gecompromitteerd te worden bij het uitbreken van een opstand; maar hij kreeg de instructie om te blijven en verder olie op de golven te gieten.⁴⁸

In de regeringskringen heerste verdeeldheid over de te volgen koers.⁴⁹ Op 1 september 1829 schreef de Prins van Oranje aan zijn zwager, de tsaar van Rusland, dat de koning wellicht de hulp van buitenlandse troepen zou nodig hebben, als hij met geweld zijn tienjarige begroting moest doordrukken. De koning zelf liet het ook bekend worden dat hij in geen geval zou wijken, in geval van voortgezette oppositie. Tijdens paniekvlagen sprak hij daarentegen over aftreden.⁵⁰ Tegelijk bleef hij proberen door gedeeltelijke toegevingen de unie van klerikalen en liberalen te breken en te vervangen door een unie van troon en altaar. Maar omdat de Hollands-protestantse opinie geen vrijheid voor de katholieke kerk aanvaardde en tegen toegevingen aan de Belgische woelmakers gekant was, ging het om halfslachtige maatregelen die eerder de oppositie moed gaven, nu ze voelde dat het regime wankelde.⁵¹ De unie van de opposities werd doorgezet met de steun van de leidende geestelijken rond aartsbisschop De Méan, die de volledige uitvoering van het concordaat wilden afdwingen. In de eerste dagen van oktober boekten ze opnieuw een belangrijk succes, wanneer de nieuwe bisschoppen van Namen, Gent en Luik de toelating kregen om hun ambt uit te oefenen en de toezegging dat het Filosofisch College zou worden opgeheven. Bisschop Van Bommel verliet daarom de oppositie in de gerechtvaardigde hoop dat hij, door volgzzaamheid en het bestrijden van de unie, van de koning persoonlijk nog meer toegevingen zou kunnen bekomen. Dat wilde ook de internuntius.⁵² Maar zouden ook de Belgen hun oppositie opgeven?

48. Ch. Terlinden, *Guillaume Ier [...]*, II, pp. 379-380.

49. A.F. Manning, *De betekenis van C.R.A. van Bommel [...]*, pp. 97-105. Van Bommel heeft in een einde augustus 1829 geschreven brochure de "*passages waarin hij een catastrofale scheiding in het Verenigd Koninkrijk voorspelde*" weer doorgestreept, vermoedelijk op raad van de Mechelse vicaris-generaal E. Sterckx, die zijn teksten nalas.

50. J. van Zanten, *Schielijk [...]*, pp. 319-322. Dat het regime steun zocht in het buitenland, bleef niet onbekend. Op 30 juli 1829 schreef het Brusselse oppositieblad *Le Belge* dat de gezant van een grote mogendheid de regering had aangeraden om toe te geven aan de agitatie; aldus *La Gazette des Pays-Bas*, 23 januari 1830.

51. Twee besluiten van 28 augustus 1829 verruimden de mogelijkheid om Frans te gebruiken in authentieke akten en bij de ondervraging van beklaagden en getuigen; A. De Jonghe, *De Taalpolitiek [...]*, pp. 338-339. Maar die toegeving was zo minimaal, dat ze juist veel protest uitlokte in de Franstalige pers; Th. Coopman & J. Broeckaert, *Bibliographie van den Vlaamschen Taalstrijd*, I, Gent, 1904, nrs. 172, 173, 177 en 181.

52. A.F. Manning, *De betekenis van C.R.A. Van Bommel [...]*, pp. 104-110 en 120-121.

Wanneer in oktober 1829 de Staten-Generaal opnieuw vergaderden – dit jaar weer in Den Haag – was de *Gazette des Pays-Bas* paniekerig in de weer, met verschillende artikels per dag, niet meer alleen tegen het 'jezuïtisme' maar tegen de volkssoevereiniteit, die anarchie heette. Het had een nieuwe vijand te bestrijden, de Brusselse liberale *Le Belge*, die van alle hout pijlen scheen te maken om een volks publiek op te ruïen tegen het regime. "*L'invention d'un argot soi-disant national vint fermer la carrière à deux millions de Wallons et empêcher qu'ils ne se missent sur les rangs pour les places d'élèves*" in de school voor artillerie en genie. "*Ce sont les besoins de la Hollande qui dévorent la Belgique: un peuple d'affamés se nourrit du fruit de nos sœurs.*" Dit en andere bladen predikten volgens de *Gazette* het Ierlandisme. In 1829 werden de Ierse katholieken inderdaad met liberale steun geëmancipeerd, ten gevolge van de heftige beroering die Daniël O'Connell had verwekt tegen hun onderdrukking. Dat gold als voorbeeld voor katholieke opposanten.⁵³ De *Gazette* schreef dan maar dat zulke onvaderlandse taal de annexatiezucht van Frankrijk aanwakkerde.

Ook voor de Hollandse opinie was het duidelijk, ten eerste dat het regime onder zware druk stond, en ten tweede dat het land zou kunnen scheuren. De liberale *Bijenkorf*, die al sinds november 1828 de ministeriële verantwoordelijkheid voorstond en hoopte op die manier de eenheid van het land te redden, schreef op 1 oktober 1829 dat de grootste dienst die de Tweede Kamer zou kunnen bewijzen was: het ten val brengen van de autoritaire minister Van Maanen. Vanaf september verscheen er in Amsterdam nog een weekblad dat in de komende maanden de invoering van het contraseign zou vragen en het vertrek van Van Maanen: *De Noordstar* in Amsterdam. Die vroeg ook onafhankelijkheid voor de rechterlijke macht, controleerbaarheid van de overheidsfinanciën, geen breideling van de drukpers. Maar in tegenstelling tot de *Bijenkorf* ging ze fel tekeer tegen de unie van de opposities, ze noemde die op 29 oktober "*een oproerige factie, die niets anders dan omwenteling, verheffing van de Franse geest of priester-overheersing zoekt*". Het was onaanvaardbaar dat de katholieken zich als zodanig in de politiek manifesteerden. – Dat betekende dus dat de Hollands-protestantse suprematie in het rijk moest gehandhaafd worden. Dit laatste was het enige en heel openlijke doel van een derde blad, dat sinds 2 oktober 1829 verscheen, de *Nederlandsche Gedachten*, die nagenoeg geheel werden volgeschreven door Groen van Prinsterer.⁵⁴ – Dat de

53. Zo voor de *Courrier de la Meuse*, 25 december 1828; H. Haag, *Les origines du catholicisme libéral en Belgique (1789-1839)*, Louvain, 1950, p. 123.

54. N.C.F. van Sas, *De metamorfose van Nederland [...]*, pp. 438-450. Over Groen en zijn blad, zie ook A. Smits, *1830 Scheuring in de Nederlanden*, Kortrijk-Heule, 2000, dl. 3, pp. 83-110. Op de *Bijenkorf* na gaven alle als 'liberaal' geldende Hollandse bladen onvoorwaardelijke steun aan de koning tegen de Belgische oppositie: "*Net als de Arnheemsche Courant, De Noordstar en het Algemeen Handelsblad – maar dan op grond van zijn eigen orthodox-protestantse opvattingen hoopte hij [Groen van Prinsterer] met de Nederlandsche Gedachten deze door de koning belichaamde 'Noordelijke eigenheid' te beschermen en de 'Katholieke Factie' weerwerk te bieden*"; J. van Zanten, *Schielijk [...]*, pp. 227-228. En zelfs de *Bijenkorf* liet pas in het najaar van

CORNELIS FELIX VAN MAANEN.

Minister van Justitie tijdens de Regeering van Koning Willem I en groot ijveraar voor de rechten der Nederlandsche taal in de Zuidelijke Nederlanden.
(1769—1849)

particuliere secretaris van de koning zonder meer een protestantse Oranjedictatuur als de 'constitutionele' oplossing voor de crisis propageerde, toont niet alleen naar welke noodrem men in het hof en in de regering aan het zoeken was, maar ook dat men dat bewust liet uitschijnen om de oppositie te intimideren.

Onmiddellijk na de opening van de Staten-Generaal kwam het in de Tweede Kamer tot een typische Noord-Zuid-botsing. Het ging over de geldigverklaring van de ongrondwettelijke verkiezing van een regeringskandidaat, een persoonlijke vriend van minister Van Maanen, door de Provinciale Staten van Holland. De man was lid van de Permanente Commissie van het Amortisatie-Syndicaat en als dusdanig onverkiesbaar. Pas na wekenlang getouwtrek werd zijn verkiezing ongeldig verklaard met 45 stemmen (5 uit het Noorden, 40 uit het Zuiden), tegen 41. Zelfs relatief onafhankelijke Hollanders als Dirk Donker Curtius en Luzac hadden weer de regeringskant gekozen.⁵⁵ Ze vreesden dat oppositie van de Kamer tot een koninklijke staatsgreep zou leiden. Luzac verklaarde dat hij meermaals de zaal had verlaten "met den vrees, den volgenden dag de deuren gesloten te vinden".⁵⁶

Intussen was op 26 oktober de minister van Financiën, *magna cum pompa*, een nieuwe versie van de tienjarige begroting voor 1830-1839 komen voorstellen, met de aanbeveling om die nu snel goed te keuren, want de tijd drong. De nog niet gewijde bisschop van Luik, Van Bommel, werd zoals anderen door de koning ingeschakeld om in Den Haag de katholieke parlementsleden te komen bepraten. Maar de oppositiebladen kregen daar lucht van, zodat ze ermee moesten ophouden.⁵⁷ Al waren de afdelingsvergaderingen geheim, het werd duidelijk dat de Belgische kamerleden niet langer aan de koninklijk-Hollandse autocratie wilden toegeven. Ze werden daarin ondersteund en de gematigden en vreesachtigen opgezweept, door hun pers en door een massaal nieuw petitionnement, vooral vanaf november-december 1829, dat meer dan 300 000 handtekeningen zou opleveren. De regeringspropaganda ging er bijzonder tegen tekeer dat daarvoor een beroep werd gedaan op de massa en dat er vele priesters deelnamen, hoewel hun bisschoppen afhankelijkheid aan de koning predikten.⁵⁸

1829 weten dat de regering sommige petitieën uit het Zuiden best zou onderzoeken, in de plaats van ze alle als belachelijk terzij te schuiven; pp. 259-264. En hij vond de toon waarop de Belgen hun grieven voorbrachten, verkeerd; p. 292.

55. J. van Zanten, *Schielijk [...]*, pp. 270-274.

56. J. van Zanten, *Schielijk [...]*, p. 237.

57. A.F. Manning, *De betekenis van C.R.A. van Bommel [...]*, pp. 114-115.

58. De regeringspropaganda over analfabete ondertekenaars is in de geschiedschrijving blijven doorwerken. Luc François stelde vast: "Tijdens de eerste golf kwamen er op de Antwerpse en West-Vlaamse petitieën geen kruisjes voor. In Oost-Vlaanderen bedroegen ze 0,5% van het aantal handtekeningen. Het aantal kruisjes was in de tweede golf licht gestegen, maar was toch nog veel kleiner dan de regeringsgezinde ambtenaren en pers in 1828-1830 lieten geloven"; L. François, *De petitiebeweging [...]*, pp. 138-139. Op 6 december 1829 drukte de *Gazette des Pays-Bas* richtlijnen voor de petitieën in de landelijke gemeenten af, uitgegeven door graaf L.F. de Robiano

Op 14 november 1829 rapporteerde de internuntius aan de Heilige Stoel dat de koning geen raad meer wist, maar dat de protestanten blok vormden achter hem om de katholieken aan te vallen. Capaccini, wiens opdracht inhield dat hij de katholieken moest verzoenen met de koning, schreef dat hij niet meer wist wat aan te vangen.⁵⁹

Nog voordat de begroting in de openbare vergadering van de Tweede Kamer kwam, hielden de kopstukken van de Belgische oppositie hun zaak warm. In de zitting van 28 november werd een petitie besproken van Ducpétiaux en De Potter, die veroordeeld waren op grond van de wetgeving van 1815 die daarna was opgeheven; zij wachtten tevergeefs op kwijtschelding van hun straf. De Kamer besliste hun petitie te deponeren en in druk te geven. De Potter weigerde wel, publiek, aan de koning genade te vragen en daardoor de regering uit haar lastig parket te helpen: dat schreef hij op 10 en 12 november 1829 aan bisschop Van Bommel.⁶⁰

Op 28 november en de volgende dagen brak in de Kamer de gewone Noord-Zuid-tegenstelling weer uit, naar aanleiding van de uitwijzing van een Fransman door de overheid. Van Belgische zijde werd daarin een schending van het grondwettelijk asielrecht gezien of werd een wettelijke regeling en/of parlementaire controle gevraagd in de plaats van regeringswillekeur; van de overkant was zelfs Donker Curtius verontwaardigd dat men over deze zaak de regering lastig viel. Heel duidelijk voelden alle partijen het gevaar voor het regime en/of voor het land. De Sécus waarschuwde dat de regering niet zonder gevaar de openbare mening kon blijven trotseren door haar ongrondwettig besluit van 1820 dat communicatie van de Kamer met de ministers verbood.⁶¹ De Hollander Van Dam van Yssel (niet te verwarren met de Noord-Brabander Van Sasse van Yssel) antwoordde dat de ware burgers, in de Kamer zoals in de natie, zich zouden verenigen om alle pogingen tot oproer te onderdrukken. De Belgen kregen het verwijt dat zij geen traditie van vrijheid en asielrecht hadden zoals de Hollanders, en dat zij 'parlementair despotisme' wilden invoeren. Daarop haalde De Gerlache de Blijde Inkomst boven en sneerde Le Hon dat de Verenigde Provinciën Mirabeau hadden uitgeleverd aan de Franse regering. De klerikaal Fabri-Longrée probeerde

de Borsbeek op 17 november, volgens welke twee getuigen de identiteit moesten bevestigen van degenen die met een kruisje tekenden.

59. Ch. Terlinden, *Guillaume Ier [...]*, II, pp. 387-389.

60. A.F. Manning, *De betekenis van C.R.A. van Bommel [...]*, pp. 118-119.

61. De ambtenaar Van Assen schreef aan minister Van Maanen dat de oppositie principieel tegen de tienjaarlijkse begroting zou stemmen "wanneer niet bevorens een wet wordt aangeboden over het onderwijs en de verantwoordelijkheid der ministers, en bijzonder wanneer niet vooraf worden hersteld de communicatiën tussen de Koning en de Tweede Kamer" om de petitie aan de koning te kunnen doorsturen zonder dat de Eerste Kamer een beletsel vormde; P.L.G. van Velzen, *De ongekende ministeriële verantwoordelijkheid [...]*, p. 328 (40).

te sussen en bedankte diegenen onder de tegenstanders, die hadden aangevoeld dat het erop aankwam om mekaar te begrijpen *“et de ne pas blesser de plus en plus la susceptibilité des peuples qui, soit dit en passant, sont entrés aux mêmes titres et avec les mêmes droits dans l’union”*. Allicht begreep De Noordstar ook het gevaar van het ogenblik, want hij pleitte juist op 4 en 8 december voor de invoering van het contraseign. De Britse gezant, Charles Bagot, vreesde toen een burgeroorlog tussen Noord en Zuid. Toch verwierp aartsbisschop De Méan een regeringsverzoek om de petitiebeweging openlijk af te keuren.⁶²

Begin december verwachtten velen in de politieke topklasse een koninklijke staatsgreep met ontbinding van het parlement en openlijke dictatuur. Er circuleerden geruchten dat de koning daarvoor hulp zocht in het buitenland.⁶³ De koning had half november een machtsgreep laten voorvoelen in een gesprek met de voorzitter van de Eerste Kamer, W.F. Roëll: zomin als in 1820 zou hij concessies aan het parlement doen inzake de begroting.⁶⁴ In de regering werd er natuurlijk beraad over gehouden hoe men de oppositie ging aanpakken. In zijn nota daarvoor op 3 december, schreef minister van Buitenlandse Zaken Verstolk van Soelen dat de hulp van buitenlandse mogendheden nodig zou kunnen blijken als de zaak uit de hand liep, en deze zouden wel eens voorwaarden kunnen gaan stellen, als ze sommige klachten van de Belgen gegrond zouden vinden.⁶⁵

In haar zitting van 11 december 1829 kreeg de Tweede Kamer een wetsontwerp *“tegen de losbandigheid van de pers”* gepresenteerd, dat de mildering van de repressiewetgeving uit mei 1829 ongedaan maakte en opnieuw kritiek op de overheid of op haar daden zwaar strafbaar stelde. Als een tweede memorie van toelichting was daarbij een Koninklijke Boodschap gevoegd die in beide talen werd voorgelezen, telkens een half uur. In sommige provincies van het koninkrijk leeft een oppositie met kwade bedoelingen, aangewakkerd door de losbandigheid van de pers, waartegen helaas moet opgetreden worden, omdat ze doctrines verspreidt die gericht zijn tegen de grondwettige regering en de rechten van Ons Huis. Haar doel is de greep van een religieus stelsel op het staatsbestuur te vestigen. Er kunnen nog enige verbeteringen aan dat bestuur worden aangebracht. Maar ministeriële

62. L. François, *De petitiebeweging [...]*, p. 134.

63. Zo rapporteerde ook de Britse gezant Charles Bagot, N.C.F. van Sas, *Onze Natuurlijkste Bondgenoot: Nederland, Engeland en Europa 1813-1831*, Groningen, 1985, p. 282.

64. J. van Zanten, *Schielijk [...]*, p. 275.

65. P.L.G. van Velzen, *De ongekende ministeriële verantwoordelijkheid [...]*, p. 328. Om te beginnen was de Hollandse grondwet niet in akkoord met België herzien, zoals de mogendheden in 1814 als voorwaarde voor de vereniging hadden gesteld. Evenmin waren de inwoners van beide landen gelijkberechtigd inzake het bekleden van ambten. En de vreemde gezanten hadden met verbazing gerapporteerd over het groeiend absolutisme van Willem I. In december 1829 rapporteerden verschillende dat een ramp te voorzien was; Y. Schmitz, *Willem I, Koning van Noord en Zuid*, Hasselt, 1966, pp. 239-240.

verantwoordelijkheid, hetzij tegenover de Kamers, hetzij tegenover de rechterlijke macht, is onmogelijk in ons land, in tegenstelling tot andere landen waar de omstandigheden anders zijn.⁶⁶

Nu was het niet meer alleen minister Van Maanen, maar de koning in persoon, die publiek verklaarde dat zijn macht alleen de begrenzing kende die hijzelf wilde in acht nemen. En aan dit stuk moesten de ambtenaren en gezagsdragers onmiddellijk hun onderwerping betuigen, op straffe van ontslag. Liberaal gezinde Hollanders als Luzac noemden zich in hun briefwisseling "*boos, verdrietig en verontwaardigd*" door de afwijzing van het contraseign. Maar in hun pers kwam er geen onverholen kritiek op deze oekaze en werd er niet meer gesproken over het contraseign.⁶⁷ Dat betekende de definitieve breuk met de Belgische oppositie die rijp werd voor een afscheiding.⁶⁸ De *Courrier des Pays-Bas* van 16 december noemde de boodschap een "*manifeste du despotisme contre la liberté*" en het erbij horende wetsontwerp inzake de pers "*l'organisation légale de la tyrannie*".⁶⁹ Volgens de citaten waartegen de *Gazette* fulmineerde, ging de *Belge* nog scherper tekeer: "*Personne ne peut plus en douter, c'est entre la royauté et le peuple que la guerre est engagée*", en een volgende dag, na een weerlegging zin voor zin van de koninklijke tekst: als de rust zou worden verstoord "*il faudra en accuser vous... vous qui à nos représentations respectueuses n'avez répondu que par des reproches d'infamie*". Willem I had, bij zijn bezoek aan Luik in de zomer, het petitionneren "*une infamie*" genoemd. Beide bladen gebruikten openlijk de dreiging met revolutie als een

66. Het was onmogelijk in het Verenigd Koninkrijk, omdat de Hollands-protestantse opinie het niet aanvaardde aangezien dat tot een overwicht van de 62% Belgen en de 75% katholieken zou leiden. Onmiddellijk na de afscheiding van België werd dat in de Nederlandse Tweede Kamer openlijk gezegd; P.L.G. van Velzen, *De ongekende ministeriële verantwoordelijkheid [...]*, p. 355.

67. Dat blijkt uit N.C.F. van Sas, *De metamorfose van Nederland [...]*, pp. 438-448 over de *Bijenkorf* en *De Noordstar*: alleen zou *De Noordstar* op 19 februari 1830 opnieuw het vertrek van minister Van Maanen vragen; de *Bijenkorf* kantte er zich op 11 februari 1830 tegen dat er een comité gevormd was om gesanctioneerde opposanten te ondersteunen. Volgens P.L.G. van Velzen zou de *Bijenkorf* op 17 december, niet in reactie op de Koninklijke Boodschap maar op de verheerlijking ervan in de *Nederlandsche Gedachten*, toch schrijven: "*wij, die niet het Monarchaal maar het constitutioneel regeren verlangen, bedroeven ons*"; P.L.G. van Velzen, *De ongekende ministeriële verantwoordelijkheid [...]*, pp. 337-338.

68. Op 20 december publiceerde De Potter een *Lettre de Démophile au Roi*: als er geen ministeriële verantwoordelijkheid komt, zullen de Belgen de splitsing van het rijk eisen, zijn omvorming tot een persoonlijke unie. De *Gazette des Pays-Bas* van 31 december 1829 haalde een nieuwe publicatie van graaf de Robiano aan: als de tienjarige begroting zou worden aangenomen, wilde hij een evenredige vertegenwoordiging van de bevolking, een beter kiesstelsel en afschaffing van de tienjarige begroting; en indien het Noorden daar niet mee kon akkoord gaan, dan een scheiding van wetten en wetgeving voor elk deel van het rijk.

69. P.L.G. van Velzen, *De ongekende ministeriële verantwoordelijkheid [...]*, p. 336. Van Velzen voegt eraan toe: "*Hoewel ze het uiteraard niet zo pathetisch formuleerden, dachten meerdere Noordelijke bladen er precies zo over.*"

argument om de leden van de Tweede Kamer aan te zetten om de tienjarige begroting te verwerpen.⁷⁰

Op 14 december begon de Kamer haar bespreking. Onmiddellijk stelde de Belgische oppositie voor, als een verzoenend gebaar (of onder de indruk van de dreigende taal van de koning), om in de openbare bespreking niet buiten de financiële voorstellen te gaan, en dus de politieke strijdpunten terzijde te laten. Dat werd van regeringsgezinde kant geweigerd; blijkbaar rekende die op een aanvaarding van de begroting enkel indien de dreiging met burgeroorlog of met een koninklijke staatsgreep uitdrukkelijk werd uitgesproken, en dankzij de beschuldiging dat oppositie onvaderlands was. De Brugse rechter P.A. Sandelin opende het politieke debat, met de verklaring dat het door velen gestelde beginsel, 'zonder herstel van grieven, geen subsidies', niet mocht worden ingeroepen, want dat zou tot burgeroorlog leiden. Verschillende Hollanders zouden in de loop van de debatten beweren dat zulk beginsel had geleid naar de onthoofding van Karel I van Engeland en naar de Franse Revolutie met haar gruwelen en dictatuur. Luzac was weer de enige Hollander die in dialoog wilde treden met de oppositie, maar zelfs hij beweerde dat dit beginsel in geen enkele moderne staat gevolgd werd. Wel sprak hij zich uit voor de invoering van het contraseign door een wet, maar hij zou voor de begroting stemmen om het kwaad te voorkomen dat de voorstanders van de absolute monarchie en die van de absolute godsdienst ons willen bereiden. Donker Curtius verzette zich, zoals anderen, in naam van het Noorden tegen toegevingen aan het Zuiden inzake de grieven, die niets heetten dan leugens en overdrijvingen; ik vermeld hem alleen omdat hij bij een aantal auteurs als een liberaal geldt, misschien omdat hij tussen zijn diatriben door zegde dat er over ministeriële verantwoordelijkheid later kon gepraat worden.⁷¹ De Brouckère, Surllet de Chokier en Le Hon verwierpen uitdrukkelijk de afdreiging met een dictatuur, een staatsgreep, of een begroting bij besluit. Die afdreiging was immers in brede kring bekend.⁷²

70. *Le Belge* was weer het scherpst: "*Où est le mandataire assez vil, assez lâche pour trahir ses serments, sa conscience et les millions de Belges qui les contemplent avec anxiété... que si par menaces ou par corruption le gouvernement parvenait à influencer le vote des mandataires faibles et traîtres, il en serait fait pour longtemps de la cause libérale dans notre patrie ou, ce qui est plus probable, des secousses violentes finiraient par en assurer le triomphe.*" Maar ook van de meer beheerste *Courrier* werd geciteerd: "*à moins que des événements majeurs indépendants de notre volonté ne nous entraînent nous-mêmes dans la voie révolutionnaire*"; *Gazette*, 18, 19 en 20 december 1829. De drukking van de oppositiepers deed de Luxemburger *Pescatore* verklaren in de Tweede Kamer, op 18 december, dat hij zou stemmen voor de begroting "*au risque d'être entraîné aux gémonies par des gens qui prétendent tyranniser les opinions*".

71. Men vermoedt dat hij zou behoord hebben tot de anonieme redacteurs van de *Bijenkorf*, maar zijn optreden in de Tweede Kamer staat haaks op wat men dan schrijft over het liberalisme van dat blad.

72. Op 21 december 1829 schreef de Amsterdamse koopman en letterkundige Willem de Clercq aan Isaäk da Costa: "*Voor hem was de slechte verstandhouding tussen beide rijkdelen een vol-*

De Gerlache was degene die de oppositie het meest opentrok naar een algemeen-Belgische oppositie: de schuld die nooit zou afbetaald geraken, de onderwijsvrijheid die niet alleen voor de priesteropleiding moest gelden, "*ici, 49 députés protestants vont décider la question catholique*", het Frans dat niet als een 'nationale' taal erkend werd, de persvrijheid, de Blijde Inkomst die al aan het volk het recht waarborgde om zijn grieven voor te brengen, de verdragen die het Verenigd Koninkrijk grondvestten en opnieuw de schuld en het Amortisatie-Syndicaat. – Tijdens dit dagenlange debat werd de taalgrief aangehaald door meerdere sprekers; volgens Surlet de Chokier diende ze vooral "*pour éloigner des emplois les hommes les plus capables*". Naast Van Sasse van Ysselst liet er zich nu nog een tweede, nieuw gekozen Noord-Brabants oppositielid horen, Luyben. Die zegde dat de Koninklijke Boodschap hem belette om de grieven, die reëel waren, in overweging te nemen, maar dat hij zou tegenstemmen vanwege begrotingspunten zelf: te weinig middelbaar onderwijs in Noord-Brabant, te weinig bezoldiging van de katholieke geestelijken vergeleken bij de protestantse bedienaren, de bekostiging van het nutteloze Filosofisch College. Tal van leden oefenden gedetailleerde kritiek op de begroting en/of boden aan dat ze een voorlopige wet wilden stemmen. Maar de minister van Financiën vertelde in de zitting van 19 december, vlak voor de eindstemming, dat het zogenaamde geheim van het Amortisatie-Syndicaat, waarover was geklaagd, er evenzeer was voor hem en voor de koning, en dat Zijne Majesteit geen voorlopige wet zou voorstellen.

De tienjarige begroting werd goedgekeurd met 61 stemmen tegen 46, maar de belastingwet die erbij hoorde, werd verworpen met 55 tegen 52. Na een aanpassing en toezeggingen kreeg een belastingwet voor één jaar een week later een grote meerderheid. De openlijke afdreiging door de koning, gepaard aan beloften, had het op korte termijn dus gehaald.⁷³ De internuntius Capaccini, die tijdens het begrotingsdebat een revolutie de meest waarschijnlijke uitkomst had genoemd, haalde opgelucht adem in de hoop dat ze voor ten minste een jaar uitgesteld was. Zes opposanten uit de Tweede Kamer werden door de koning ontslagen als ambtenaren of van hun pensioenrechten beroofd. Alle bisschoppen

dongen feit, middelen tot herstel zag hij niet... Hij wist ook het één en ander te melden over de houding van de kroonprins tegenover de Zuidelijke oppositie. Deze zou in een vergadering van de Raad van State gezegd hebben 'dat als alle middelen van overreding uitgeput waren, er niets overbleef van om te paard te gaan zitten, en hen met de kling tot rede te brengen'"; O.W. Dubois, *Een vriendschap in Réveilkring. De omgang tussen Isaïc da Costa en Willem de Clercq (1820-1844)*, Herenveen, 1997, pp. 142-143.

73. Toegeven door de koning aan de wensen van de Belgen "*was voor velen in het Noorden ondenkbaar. Daarom hadden de Noordelijke leden toch maar weer grotendeels in blok voor de tienjaarlijkse begroting gestemd*"; P.L.G. van Velzen, *De ongekende ministeriële verantwoordelijkheid [...]*, p. 332. Alleen Van Sasse van IJsselst, Luyben en Warin hadden tegen gestemd; P. van Zanten, *Schielijk [...]*, p. 277.

beloofden in de tweede helft van januari aan de regering dat ze zouden meewerken om de petitiebeweging tegen te gaan.⁷⁴

Maar al in februari 1830 zag Capaccini in dat de scheuring van het rijk voltooid was, dat de koning zich alleen met geweld kon handhaven in België, omdat hij door toe te geven een oproer zou uitlokken in Holland. Het openlijke doel van de oppositie was immers het einde van de Hollandse overheersing door de invoering van een parlementair stelsel geworden. De koning handelt daar ook naar, aldus Capaccini, alsof hij weet dat hij België zal verliezen en zijn heil bij de Hollanders moet zoeken.⁷⁵ *“De belangrijkste katholieke families van België zijn trouwens allemaal, zonder uitzondering, min of meer openlijk vijandig tegen de regering en zelfs tegen de dynastie.”* In Brussel alvast is het onmogelijk dat de regering nog meer kan worden verafschuwd dan nu het geval is. De meest gematigden verwachtten dat de regering de overhand zal houden en de Belgen blijven bedwingen en onderdrukken, tot hun een kans wordt geboden om de vrijheid te veroveren waaraan ze hardnekkig gehecht zijn. Mijns inziens, besloot Capaccini, zal het slechts duren zolang er in Frankrijk een koninklijk ministerie aan de macht blijft, maar als daar een liberaal ministerie komt, is in België een louter passief verzet niet waarschijnlijk.⁷⁶

Na het kerstreces moest de Tweede Kamer opnieuw vergaderen vanaf 18 januari 1830, maar ze kon pas op 1 februari in getal geraken. Inderdaad, had het voor de gekozenen wel zin om naar Den Haag te gaan? Vanaf 19 februari zat het er weer bovenarms op tussen Hollanders aan de ene kant, Belgen en Noord-Brabanders aan de andere, naar aanleiding van de massaal binnenkomende petitities tot herstel der grieven. De tegenstelling tussen de fronten was absoluut geworden. Zelfs een zogenaamde liberaal als Dirk Donker Curtius noemde zich verontwaardigd en eiste op 8 maart een wet om het petitionneren te verbieden. De klerikaal De Sécus antwoordde dat het er in het petitionnement om ging *“que nous ne voulons pas qu'on nous force à nous considérer comme placés sous une domination étrangère”*. De Gerlache was weer het scherpst: *“Un combat à mort est engagé entre le peuple et ceux qui veulent s'emparer du monopole du pouvoir et des doctrines.”* Wanneer Luzac gevat het ultramontaanse gevaar aantoonde, onder meer uit een encycliek van de regerende paus Pius VIII, antwoordde De Gerlache: *“Vous nous avez accepté en 1814 avec nos doctrines telles qu'elles sont encore; pourquoi vous plaignez-vous d'ultramontanisme?”* Gelukkig bracht het paasreces een pauze van 1 tot 26 april.

74. A.F. Manning, *De betekenis van C.R.A. van Bommel [...]*, p. 133.

75. J.P. De Valk, *La scission du Royaume uni d'après la correspondance d'un diplomate pontifical: les lettres de Francesco Capaccini (1828-1831)*, in: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, jg. 12, 1981, nr. 3, pp. 382-383.

76. Rapport van 22 februari 1830; Ch. Terlinden, *Guillaume Ier [...]*, II, pp. 409 en 412.

De internuntius Capaccini bleef in zijn rapporten maand na maand de scheuring van het rijk signaleren; elke regimewisseling in (het nog meer instabiele) Frankrijk, zou het vuur aan de lont steken. Op 2 april 1830 schreef hij dat, indien de paus naar België zou komen om onderwerping aan het koninklijk gezag te prediken, de gelovigen tegen hem zouden rebelleren, zo opgewonden waren die.⁷⁷ Op dezelfde dag citeerde de *Gazette* weer de *Courrier des Pays-Bas*, die het regeringsstelsel bij zijn naam genoemd had: *“une tyrannie gauchement masquée par un fantôme de représentation nationale”*. De Luikse bisschop Van Bommel is *“er in de zomer van 1830 steeds meer van overtuigd geworden, dat Noord en Zuid vaneen zouden splijten”*.⁷⁸ Dat kon niet meer worden voorkomen door de broksgewijze toegevingen, waaronder de heropening van de kleinseminaries en de verruiming van de faciliteiten voor Franstaligen in het Vlaamse land.⁷⁹

In 1830 en opnieuw in 1848 ging er een golf van revoluties over Europa, vergelijkbaar met het domino-effect dat we in 1989 hebben gezien in de communistische dictaturen. De eis voor democratie werd door buitenlandse voorbeelden plots zo hevig, dat de overheid nog slechts de keuze had tussen capituleren of massaal bloedvergieten. Het lag voor de hand dat in het Verenigd Koninkrijk het regime alleen in het Zuiden zou vallen, aangezien het onder de protestanten op nagenoeg algemene steun kon rekenen.

Niek van Sas schrijft over de crisis van 1828-1829: *“Zoveel is wel zeker dat het een te simpele voorstelling van zaken is wanneer men de deconfiture van het koninkrijk zich dan al ziet aankondigen. Zonder het belang van de in deze tijd in het Zuiden vorm krijsende nationale gevoelens te willen bagatelliseren, mag toch worden gezegd dat de crisis op zichzelf niet in het teken stond van de Noord-Zuid-tegenstelling. Het was, zoals opgemerkt, in de eerste plaats een gezagscrisis waarin de strijd tegen het gouvernement centraal stond, gevoerd met politieke motieven en gedragen door krachten uit beide delen van het rijk.”*⁸⁰ Vermits het ene deel van het rijk 90% van de oppositiekrachten leverde, en het andere 10% plus integendeel 90% van het verzet tegen de oppo-

77. J.P. De Valk, *La scission* [...], p. 383. De Hollandse bisschop van Luik, Cornelis Van Bommel, had in zijn eerste mandement op 5 februari 1830 de oppositie en de unie met de liberalen veroordeeld, maar dat *“is hem duur te staan gekomen, ondanks de aangebrachte matiging”* die hij in zijn tekst had doorgevoerd op de dringende bede van zijn diocesane synode. Hij was zijn gezag *in politicis* grotendeels kwijt, bij zijn eigen priesters en bij zijn collega's. Capaccini vond dat hij moest worden overgeplaatst naar Amsterdam. Maar in het bisdom Luik nam de geestelijkheid toch minder deel aan het verdere petitionnement dan elders. A.F. Manning, *De betekenissen van C.R.A. van Bommel* [...], pp. 124-133.

78. A.F. Manning, *De betekenis van C.R.A. van Bommel* [...], p. 164.

79. Nadat het Koninklijk Besluit van 4 juni 1830 een zeker gebruik van het Frans in gerechtszaken had toegelaten in het Vlaamse land, werd daar alleen in Brussel gebruik van gemaakt (en mogelijk in Leuven, waarvan de archieven verloren gingen); H. Van Goethem, *De taaltoestanden in het Vlaams-Belgisch gerecht* [...], pp. 120-125.

80. N.C.F. van Sas, *De metamorfose* [...], p. 433.

sitiekrachten, stond de Noord-Zuid-tegenstelling centraal, na 15 jaar behandeling van het Zuiden “als een overwonnen gebied”, om het met Van Velzen te zeggen. Daarom werd de deconfiture van het koninkrijk in 1829 gevreesd door alle waarnemers, binnen- en buitenlandse, zowel als door de koning en de regering.

DE AGITATOREN VAN DE OPPOSITIE

Het loont de moeite om ten slotte nog de harde kern van de oppositie te bekijken, de mannen die er bewust gevangenis en/of verbanning voor over hadden. Wilden die een revolutie? Zij wilden in elk geval en tegen elke prijs de val van het absolutistische regime. Anders dan de meesten, waren zij bereid om daarvoor een revolutie en de scheuring van het rijk in de koop te nemen. En we stellen opnieuw de vraag die Els Witte stelde: welke waren de grieven die het meest hun Belgische nationalisme stimuleerden: de taal? De godsdienst? Of de liberale vrijheidsdrang, zoals Van Sas meent? Of de behandeling als een overwonnen gebied met uitbuiting inzake fiscaliteit en openbare werken, met nagenoeg uitsluiting uit de staatsleiding en flagrante achteruitstelling in het openbare ambt?

In februari 1830 werden zes voormannen van de unie der opposities in hechtenis genomen wegens aanslag op de staat en samenzwering om de regering omver te werpen. De Hollands-protestantse opinie vroeg trouwens, in de kranten en in de Tweede Kamer, vanaf het begin van de unie en vanaf het eerste petitionnement, dat die oproerigheden zouden bestraft worden. In hoofdorde werden vervolgd: Louis De Potter die toen in de gevangenis verbleef, de referendaris van Buitenlandse Zaken François Tielemans, en de redacteur van de *Gentse Catholique des Pays-Bas* Adolf Bartels. Bovendien drie uitgevers-drukkers: J.J. Coché-Mommens van de *Courrier des Pays-Bas*, Edouard Vanderstraeten van *Le Belge*, en J.B. De Neve van de *Catholique* en van de *Vaderlander*. Het spreekt vanzelf dat die zaak de hele pers bezighield en de tegenstellingen in de Tweede Kamer verder verhardde.

De akte van beschuldiging begon ermee dat na de val van het Franse keizerrijk er in de Belgische provincies verschillende partijen ontstonden, die bleven bestaan na de oprichting van het Koninkrijk der Nederlanden en zelfs na de uitvaardiging van de grondwet. De terechte gestrengheid van de rechtbanken wist die partij te bestraffen die zich het meest gedurfd toonde tegen de nieuwe ordening, en die zich sterk achtte door de herinnering aan haar triomf van 1789. (Dat was blijkbaar de 'jezuïtische' partij.) Het wijs beleid van de koning bracht de anderen tot stilzwijgen en onderwerping. De geest van de facties bleef evenwel leven en het einde van 1828 werd gekozen om opnieuw onenigheid te stoken. Ditmaal werden de twee grote delen van het land tegen elkaar opgezet, en het Zuiden tegen de regering des konings. De massa's werden opgeroepen onder de mantel van de godsdienst. Oppositionele kranten sloten een unie. De Potter wilde de revoluties van Brabant en Frankrijk doen herleven en werd daarom veroordeeld

tot 18 maanden gevangenis en 1000 gulden boete, maar hij ging voort vanuit de gevangenis. Ook Bartels werkte in die zin. Tielemans had een oppositieblad uitgegeven in Gent, en werkte daarna mee aan de *Belge* en aan de *Courrier des Pays-Bas*. Hij was gelieerd met De Potter in een drukke correspondentie, waaruit bleek dat ze in heel intieme betrekkingen stonden met verschillende leden van de oppositie in de Tweede Kamer, die ze tot hun ijverigste en volgzaamste aanhangers rekenden.

De kranten van de oppositie drukten wensen uit voor de verandering en vernietiging van de huidige regering, hetzij door een afscheuring van het koninkrijk, hetzij zelfs door een inval van enige vreemde mogendheid. (De propaganda-leugens van het regime, over de Fransgezindheid van de Belgen, werken door in de Nederlandse geschiedschrijving tot op vandaag.) Na de goedkeuring van de begroting in december 1829 hielden de drie kranten geen enkele maat meer. Hun revolutionaire strekking scheen een nog stoutmoediger optreden tegen de regering te voorspellen. Inderdaad, in artikels van 31 januari 1830 en de volgende dagen stelden ze statuten voor van een confederatie van verenigingen, die een aanslag betekende op de veiligheid van de staat. (Via een nationale inschrijving wilde men financiële steun verlenen aan opposanten die werden vervolgd door het regime.) Tot hier de akte van beschuldiging.⁸¹

Het proces hield de aandacht van het land gaande gedurende heel de tweede helft van april, met als advocaten Alexandre Gendebien, Van de Weyer en Van Meenen. In het rekvisitorium heette het dat in oktober 1828 de open oorlog tegen de staat uitbrak, met de drie kranten vooraan, en het organiseren van het petitionnement. In de lijst van grieven van de partij-De Potter, dus de democratische of radicale partij, werd opgenomen de onbeperkte onderwijsvrijheid, waarvan men wist dat de regering ze niet kon toestaan, maar waarmee men de jezuïtische partij kon lijmen om de bevolking op te ruïen. De Potter schreef over het volk: *"il arrivera à son but avec ou sans l'opposition des chambres; il y arrivera par sa propre énergie, si ce n'est par celle de ses représentants"*. Tielemans schreef aan De Potter dat het erop aankwam om in de Tweede Kamer een meerderheid te vormen *"qui paralise l'action du gouvernement"*, en een andere keer dat met toegevingen geen genoeg kon worden genomen, het ging om een meerderheid die haar wil zou kunnen opleggen. Hij meldde op 25 oktober 1829 dat de Noordelijke kamerleden kwaad werden en dreigden, dat de Zuidelijke zich opmaakten om daartegen in te gaan. *"Cela pourrait bien amener plus tôt qu'on ne pense l'explosion."* Rond Nieuwjaar 1830 wilden de samenzweerders duidelijk heel de oppositiepers op één lijn krijgen, in hun gareel krijgen. Op 20 januari 1830 schreef Tielemans: *"Si le gouvernement veut gagner les prêtres, pas de doute qu'il faille les pousser à demander plus que le gouvernement ne peut leur concéder."* Het rekvisitorium besloot dat het doel van de samen-

81. In vertaling in de *Gazette des Pays-Bas* van 13 april 1830, met de vermelding dat ze al in een aantal andere kranten was verschenen.

zweerders was een oppositie te vormen in de Kamers, die zou regeren onder de leuze: geen herstel der grieven, geen begroting.⁸²

Het assisenhof van Brussel veroordeelde de samenzweerders tot verbanning: De Potter acht jaar, Tielemans en Bartels zeven, de uitgever De Nève vijf; daarna zouden ze nog even lang onder politietoezicht staan. Advocaat P. Claes en de nieuwe uitgever van de *Courrier des Pays-Bas* verschenen op 8 juni voor het assisenhof, omdat ze in hun krant het arrest hadden gehekelde en de agitatie voortgezet. Vier dagen tevoren waren in Luik de hoofdredacteur en de uitgever van de *Courrier de la Meuse* tot vier maanden gevangenis veroordeeld.

Toch heeft de overheid met het monsterproces tegen de unie der opposities niet alleen de haat tegen haar despotisme versterkt, maar ook de unie in verwarring gebracht. Ze publiceerde namelijk overvloedig uit de in beslag genomen papieren van de beschuldigen, om die te discrediteren en om een wig te drijven tussen liberalen en klerikalen. Uitvoerig werd geput uit de vroegere antikerkelijke geschriften van De Potter. Die had voor Tielemans de leerstoel van kerkelijk recht aan het Filosofisch College gesolliciteerd, en hem aangeraden daar te doceren "*de manière à mettre sans cesse Rome aux prises avec les évêques et le gouvernement*". Hij wilde troon en altaar tegen elkaar opzetten om ze beide om te gooien ten bate van het volk. Op 1 januari 1830 schreef Tielemans aan De Potter: "*Si l'on parvient à affranchir les religions et les cultes des fers dorés qu'ils portent encore, il suffira d'un pas de plus pour mettre la philosophie dans la même ligne que la religion dans le monde.*" Daarentegen werd een handschriftelijke nota van Bartels gepubliceerd, waarin die betoogde dat "*la loi dite fondamentale des Pays-Bas est nulle, radicalement nulle, pour avoir été imposée à la Belgique par fraude et subreption. De plus, elle consacre l'athéisme, puisqu'elle établit la liberté du culte, de la presse, etc.*"⁸³

De publicatie van al deze stukken, waaronder de vleiende of minder vleiende beoordeling van de oppositionele leden van de Tweede Kamer door Tielemans die met hen onderhandelde⁸⁴, zal ertoe bijgedragen hebben dat in mei 1830 de behandeling van het wetsontwerp op de pers, dat de koning op 11 december had neergelegd, rustig verliep. Zelfs na aanvankelijke verzachtingen haalde het op 21 mei nog geen meerderheid, maar de koning liet de meest omstreden strafbepalingen eruit lichten, waarna het op 1 juni met een grote meerderheid werd aangenomen.⁸⁵

82. *Gazette des Pays-Bas*, 21 april 1830.

83. *Gazette des Pays-Bas*, 21, 22 en 23 april 1830.

84. Na de veroordeling van De Potter in november 1829, schreef Tielemans hem: "*M. de Gerlache est un de vos plus grands admirateurs. Il m'a semblé qu'il voit de plus haut et plus loin que tous ses collègues; c'est un homme à calcul*". Uit de parlementaire besprekingen komt De Gerlache over als de meest radicaal-Belgische opposant. Niet in de zin dat hij een afscheiding zou gewild hebben, maar wel gelijkheid voor de Belgen en vrijheid, en daartoe een parlementair regime.

85. A.J. Vermeersch, *Vereniging en Revolutie. De Nederlanden 1814-1830*, Bussum, 1970, p. 68. In april 1830 verklaarde minister Verstolk aan de internuntius dat de regering zich sterker

Niet alleen uit het monsterproces kunnen we leren wat de oppositie stimuleerde, ook uit de brandbrief die de Luikse bisschop Van Bommel op 3 augustus 1830, na de liberale revolutie van 27 juli in Frankrijk, naar Den Haag stuurde om aan Willem I te worden voorgelegd: *“Alles mag hier in diepe rust schijnen; het is het niet; men juicht over de overwinning der liberalen en nu de Heer Lantremange (de procureur-generaal te Luik) van alle menschkunde ontbloomt, de streek begaan heeft, om juist op dit ogenblik, alle politieke schrijvers dezer stad tegen de tiende voor de rechtbank te dagen,⁸⁶ weet ik niet wat er gebeuren moet; reeds verzamelt men zich; en – op alle hoeken van de straten – worden de nieuwspapieren voorgelezen en uitgelegd... Wil onze goede koning zegevieren, o dat dan de Heer Van Maanen uit waarachtige zelfverloochening, uit liefde voor vorst en vaderland het veld ruime en tot de burgerstand terugkere, dat in zijn plaats een Belg uit de oppositie (de factie!!!...) als Minister van Justitie optrede en een andere Belg (bijv. Nicolai) als president van het Hoog Gerechtshof gekozen worde. Dat dit laatste naar Brussel verplaatst worde of tenminste gesplitst worde. – En dat men eindelijk aan de katholieken geve wat de katholieken toekomt, dat is, volledige uitvoering van het concordaat...”*⁸⁷ De koning reageerde hier niet op, en in dezelfde maand brak de Belgische Revolutie uit.

Het is duidelijk dat die dreef op Belgische verbittering over de behandeling 'als een overwonnen land'. Die verbittering werd vooral gevoed door liberaal verzet tegen het 'verlicht despotisch' regime. De liberale eisen inzake persvrijheid, onafhankelijkheid van de rechterlijke macht, ontslag van Van Maanen, ministeriële verantwoordelijkheid, waren ook middelen om een einde te maken aan de Hollandse overheersing, want ze moesten op termijn uitlopen op een parlementair regime, en de Belgen vormden 62% van de bevolking. Juist daarom, en omdat de katholieken 75% van de bevolking uitmaakten, werden de liberale eisen boven de grote rivieren nauwelijks gesteund en hun verdedigers integendeel krachtig bestreden, zodat het voor de koning onmogelijk was eraan toe te geven.

Van Velzen schrijft: *“Zodra de Belgen geprobeerd zouden hebben Holland via een parlementaire overmacht te onderwerpen, zou dit tot een afscheiding van het Noorden hebben geleid. In het Noorden was men immers liever van de Belgen af en was een Belgische overheersing ondenkbaar.”*⁸⁸ Van een onderworpen België wilde Holland helemaal niet af, integendeel. De opstand in Brussel, Leuven en Luik tijdens de

voelde dan zes maanden tevoren, en daarom niets zou toegeven; Ch. Terlinden, *Guillaume Ier [...]*, II, p. 316. In feite ging ze voort met broksgewijze toegevingen, maar niet op het cruciale punt van de ministeriële verantwoordelijkheid.

86. Op 28 juli 1830 maakte het *Advertentieblad* melding van persprocessen niet alleen tegen de *Politique* en de *Courrier de la Meuse* uit Luik, maar ook tegen de *Belge* en de *Courrier des Pays-Bas* van Brussel, de *Catholique* uit Gent, de *Courrier de la Sambre* en de *Journal de Verviers*; P.L.G. van Velzen, *De ongekende ministeriële verantwoordelijkheid [...]*, p. 344.

87. F.A. Manning, *De betekenis van C.R.A. van Bommel [...]*, pp. 159-160.

88. P.L.G. van Velzen, *De onbekende ministeriële verantwoordelijkheid [...]*, p. 333.

laatste dagen van augustus 1830 viseerde de vervanging van het absolutistische regime door een liberaal regime. Dat werd door de unanieme Hollands-protestantse opinie gevoeld of tenminste voorgesteld als een poging om Holland via een parlementaire overmacht te onderwerpen. Daarom stootte Holland België af, zoals Arnoldus Smits het terecht noemde.⁸⁹

Welke was de plaats van taal en godsdienst in de Belgische nationaal-liberale revolutie, en in de oppositiebeweging die eraan voorafging? Het klerikale verzet tegen het *Staatskirchentum* speelde een heel belangrijke rol, maar duidelijk secundair tegenover de nationaal-liberale stuwning tegen het vorstelijk absolutisme in zijn geheel. De taal speelde daarin een geringe rol, evenals het belastingstelsel. De aangevoelde uitsluiting van de Belgen uit het openbare ambt en vooral uit de leiding van de staat, had er een veel groter aandeel in.

OORZAKEN EN GEVOLGEN

Over de oorzaken van het mislukken van het Verenigd Koninkrijk, zijn al stromen inkt gevloeid. Peter van Velzen wees erop dat *“de stelselmatige anti-Belgische propaganda vanaf 1815 had echter in het Noorden een sterk verwrongen beeldvorming van de feiten opgeleverd. Deze zat diep in de Noordelijke geesten verankerd.”* Ze was vooral aangewakkerd door G.K. van Hogendorp in april 1816: *“Zijn kwalificatie van de Belgen als muiters die zich onrechtmatig verzetten tegen het regiem van Willem I, zou algemene navolging krijgen en de Belgen tot 1830 en lang daarna blijven achtervolgen.”*⁹⁰ In die sterk verwrongen beeldvorming, die in volle twintigste eeuw nog een nieuwe impuls zou krijgen door de zogenaamde Grootnederlandse geschiedschrijving,⁹¹ was er geen sprake van liberaal Belgisch verzet tegen het absolutisme, maar van Belgen die bij Frankrijk wilden ingelijfd worden vanwege hun taal en hun godsdienst. Die taal en godsdienst heetten dus de oorzaken van de oppositie en van de scheiding. Want het sprak vanzelf *“dat er in het Verenigd Koninkrijk van een amalgamatie van Noord en Zuid, op grondslag van gelijkheid, geen sprake kan zijn”*, zoals de historicus Albert De Jonghe het Van Maanen en Groen van Prinsterer nazegde.⁹² Zoals er in het huidige Irak voor de soennieten geen sprake kan zijn van een samenleven met de talrijkere sjiïeten op grondslag van gelijkheid, zo gold dat bijna twee eeuwen geleden ook voor de protestantse Hollanders, geconfronteerd met een meerderheid van katholieken, laat staan van katholieke Belgen.

89. A. Smits, *Scheuring in de Nederlanden [...]*.

90. P.L.G. van Velzen, *De ongekende ministeriële verantwoordelijkheid [...]*, pp. 352 en 149.

91. L. Wils, *De zogenaamde Grootnederlandse geschiedschrijving*, in: L. Wils, *Vlaanderen, België, Groot-Nederland. Mythe en geschiedenis*, Leuven, 1994, pp. 384-428. L. Wils, *Pieter Geyl tegenover Henri Pirenne*, in: F.W. Lantink (red.), *Nationalisme en Historiografie. Rondom Pieter Geyl. Afscheidsbundel voor Piet van Hees*, Utrecht, 2005, pp. 18-31.

92. A. De Jonghe, *De taalpolitiek [...]*, p. 320.

Tijdens de grote Europese transformatie van de zestiende eeuw waren de Nederlanden uiteengegroeid, doordat het Noorden ging behoren tot de reformatorische, overwegend Germaanse wereld, het Zuiden daarentegen tot de contra-reformatorische, overwegend Romaanse wereld. In de volgende grote transformatie, die van 1780-1850, zijn België en Holland nog verder uiteengegroeid. Het paradoxaal is, dat dit gebeurde tengevolge van hun vereniging. Want die vereniging veroorzaakte onder de protestantse elites een antidemocratische reflex, die werd gecultiveerd als vaderlandse deugd, al vanaf 1814 en tot aan de vredessluiting in 1839. Dat liet aan Willem I toe om zijn verlicht-protestantse *Obrigkeitsstaat* te vestigen. Precies daarom gingen in België zowel klerikalen als liberalen 'de vrijheid in alles en voor allen' voorstaan, die als nationale ideologie van het nieuwe koninkrijk diep zou inwerken op het volkskarakter. Het uiteengroeien van beide volkeren werd nog versterkt doordat België niet alleen op de Franse Revolutie georiënteerd was, maar op de Franse cultuur in het algemeen, Nederland daarentegen op de politieke zowel als de culturele Duitse romantiek.⁹³ Daarom zou Thorbeckes grondwet van 1848 slechts een semiliberaal regime invoeren, zoals dat toen in een aantal Duitse staten gebeurde. Onder die grondwet poneerde de regering van de 'liberaal' F.A. Van Hall (1853-1856): *"De koning bestuurt, de koning handelt, de koning besluit, de Ministers staan Hem slechts als dienaren terzijde."*⁹⁴ En tot 1879 gold het dat de koning overal bevoegd was, waar het hem door de grondwet niet uitdrukkelijk was ontzegd.⁹⁵

"Dat Nederland passief heeft toegekeken bij de afschaffing van de slavenhandel en bovendien relatief laat de slavernij heeft afgeschaft" in 1863, met een overgangstijd van tien jaar, verklaart P. C. Emmer doordat *"ons land is tussen 1750 en 1850 in religieus en sociaal opzicht nauwelijks opgeschud. De enige vernieuwers waren de Patriotten... Na 1815 kwam aan hun invloed abrupt een einde, omdat ze zich te zeer met de Franse bezetting van ons land hadden vereenzelvigd."*⁹⁶ Aan hun invloed kwam

93. Het was al in de tweede helft van de achttiende eeuw begonnen: *"In het bestek van minder dan één generatie wordt het Duitsland dat hier cultureel de toon zet. Veel meer dan de Franse of de Engelse zijn het de Duitse filosofen, pedagogen, theologen, dichters en wetenschappers die in de Republiek weerklank vinden"*; J. Kloek & W. Mijnhardt, 1800. *Blauwdrukken voor een samenleving*, Den Haag, 2001, p. 228. En zoals Frits Boterman stelde: *"Nederland was sinds de negentiende eeuw via allerlei banden met Duitsland verbonden, niet alleen in politiek en economisch opzicht, maar ook via de literatuur, de muziek, de filosofie, de wetenschap en het universitaire systeem van Bildung."* Dat duurde tot rond 1930. Pas na 1945 zouden de Verenigde Staten *"de rol van cultureel ijkpunt van Duitsland overnemen"*; in F. Boterman & M. Vogel (ed.), *Nederland en Duitsland in het interbellum*, Hilversum, 2003, pp. 13 en 18.

94. A.F. Manning, *Mensen en situaties. Scènes uit het katholiek leven in de negentiende en twintigste eeuw*, Baarn, 1990, p. 86. Van Hall had behoort tot de kring van *De Noordstar* in 1829-1830, die in het Noorden ook als 'liberaal' gold en geldt.

95. Pas in een arrest van dat jaar ging de Hoge Raad om, naar de stelling dat de koning niet bevoegd was, tenzij de grondwet of een wet hem die bevoegdheid had verleend; A.H.M. Dölle, *De constitutie voor het Koninkrijk Holland [...]*, p. 40 (84).

96. In W. van Noort & R. Wiche (red.), *Nederland als voorbeeldige natie*, Hilversum, 2006, p. 52.

abrupt een einde in 1814, toen de vereniging met de talrijkere katholieke Belgen werd aangekondigd, waartegen alleen een autoritair Oranje-regime bescherming kon bieden. De afkeer van het 'ultraliberale' of 'jacobijnse' België, behoorde ook na 1839 tot het Nederlandse zelfbeeld, met Van Speijk als held.

De tegenstelling in politiek regime en in volkskarakter tussen Nederland en België was zo groot, dat ze tot aan de Tweede Wereldoorlog hun betrekkingen bleef belemmeren. In de Eerste Wereldoorlog sympathiseerden de Nederlandse elites – niet alleen de confessionelen, maar ook vele 'liberalen' – met Duitsland in zijn strijd tegen de parlementaire democratieën Frankrijk en Engeland. De liberale minister-president Cort van der Linden en de antirevolutionaire voorman Abraham Kuyper moedigden toen de Duitse regering aan om door haar *Flamenpolitik* België te destabiliseren; met dat doel werd toen de Groot-Nederlandse beweging gecreëerd.⁹⁷ Na de oorlog bleven de Nederlandse elites erg pro-Duits ingesteld, fel tegen het verdrag van Versailles, tegen Frankrijk en 'zijn satellietstaat België'. Vandaar de Nederlandse weigering om aan Antwerpen een bevredigende Schelde-Rijnverbinding toe te staan.⁹⁸ Pas aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog, onder de dreiging van nazi-Duitsland, kwam het tot een schuchtere toenadering tot België. Tijdens die oorlog was het verschil tussen het meer rechtse Nederland en het meer linkse België opvallend inzake collaboratie en verzet, en niet alleen inzake de jodenvervolgning. Dat verschil was uiteindelijk grotendeels het gevolg van de vorming van het Verenigd Koninkrijk in 1814 en van de Belgische Revolutie.

Lode Wils (° 1929) is emeritus hoogleraar Nieuwste Geschiedenis aan de KULeuven. Hij is auteur van verscheidene studies over de Vlaamse en Groot-Nederlandse beweging en sinds 1981 redactielid van *Wetenschappelijke tijdingen*.

97. L. Wils, De Groot-Nederlandse beweging 1914-1944, in: *Wetenschappelijke tijdingen*, jg. 64, 2005, nr. 1, pp. 23-34. Uitvoeriger in L. Wils, *Vlaanderen, België, Groot-Nederland [...]*.

98. Over de verwerping van het Belgisch-Nederlands verdrag ter zake, en de hele problematiek tijdens het interbellum, zie L. Wils, *Burgemeester Van Cauwelaert 1823-1932*, Antwerpen-Amsterdam, 2005, pp. 83-116.